

ЕКОЦИД В УМОВАХ ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Григорєцька І. І., Кострицький І. Л., Пашенко О. М.

ВСТУП

Екологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки будь-якої держави. В умовах воєнного стану проблема захисту навколишнього середовища набуває особливої гостроти та актуальності. Збройні конфлікти не лише загрожують життю та здоров'ю людей, але й завдають непоправної шкоди екосистемам, що може мати довготривалі наслідки для цілих регіонів та країн.

Україна, яка з 2014 року перебуває у стані війни, зіткнулася з безпрецедентними викликами у сфері екологічної безпеки. Масштабні бойові дії, окупація територій та навмисне знищення природних ресурсів призвели до катастрофічних наслідків для довкілля. В цьому контексті особливої уваги заслуговує проблема екоциду – навмисного та систематичного руйнування навколишнього середовища.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз кримінологічної характеристики екоциду в умовах воєнного стану в Україні та розробка ефективних заходів його запобігання. Актуальність теми зумовлена необхідністю захисту екологічних прав громадян, збереження природного потенціалу країни та забезпечення сталого розвитку в постконфліктний період.

Зростаюче визнання важливості екологічних прав людини, потенційне включення екоциду до юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Зростання глобального екологічного руху та вимог щодо посилення захисту довкілля. Необхідність правових інструментів для підтримки екологічних ініціатив.

Розгляд теми екоциду є критично важливим для формування ефективної глобальної системи захисту довкілля та забезпечення сталого розвитку людства. Це питання стосується не лише екологічної безпеки, але й міжнародної стабільності, економічного розвитку та прав людини.

Ми розглянемо правові та кримінологічні аспекти екоциду, проаналізовано його причини та наслідки в контексті військових дій, досліджено міжнародний досвід протидії екологічним злочинам у

зонах конфліктів та запропоновано комплекс заходів щодо запобігання екоциду в Україні.

1. Правовий аналіз екоциду в умовах воєнного стану в Україні

Термін "екоцид" походить від грецького "οἶκος" (oikos, "дім") та латинського "caedere" ("вбивати") і буквально означає "вбивство доми". У широкому розумінні екоцид – це масштабне руйнування екосистем, яке загрожує виживанню цілих популяцій та видів. Концепція екоциду виникла в 1970-х роках як реакція на масштабні екологічні руйнування під час війни у В'єтнамі. Професор Артур Гальстон, який вперше використав цей термін, визначив екоцид як "навмисне руйнування середовища з метою використання його як зброї війни"¹. Сучасне розуміння екоциду включає не лише воєнні дії, але й будь-які навмисні масштабні руйнування екосистем, які можуть призвести до незворотних змін у навколишньому середовищі.

До форм екоциду можна віднести: масштабне забруднення повітря, води та ґрунту, знищення лісів та інших природних екосистем, навмисне знищення флори і фауни, використання зброї масового знищення, яка має довготривалий вплив на довкілля, викиди токсичних речовин у навколишнє середовище, руйнування середовища існування видів, що перебувають під загрозою зникнення.

У контексті воєнного стану екоцид часто використовується як стратегія ведення війни, спрямована на підрич економічного та екологічного потенціалу противника. Це може включати навмисне знищення природних ресурсів, забруднення джерел води, підпал лісів та нафтових родовищ. Важливо відзначити, що екоцид має довготривалі наслідки, які можуть проявлятися протягом десятиліть після завершення активних бойових дій. Це робить його особливо небезпечною формою злочину проти людства та природи.

Правове регулювання відповідальності за екоцид є важливим аспектом міжнародного та національного законодавства. На міжнародному рівні концепція екоциду ще не отримала універсального визнання як окремих злочин, але елементи захисту навколишнього середовища під час збройних конфліктів присутні у низці міжнародних договорів. Женевська конвенція 1949 року² та Додатковий протокол I 1977 року забороняють методи ведення війни,

¹ Буткевич О. В. Екоцид // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./ Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т.1 – С.156.

² Конвенція про захист цивільного населення під час війни ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 26.06.2024)

які можуть завдати масштабної, довготривалої та серйозної шкоди природному середовищу. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD) 1976³ року забороняє використання екологічної модифікації як зброї. Римський статут Міжнародного кримінального суду не включає екоцид як окремий злочин, але деякі форми екологічних руйнувань можуть підпадати під визначення військових злочинів.

В Україні екоцид визнається окремим злочином. Згідно зі статтею 441⁴ Кримінального кодексу України, екоцид визначається як "масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу".

Екоцид належить до категорії злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. За вчинення екоциду передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Для кваліфікації діяння як екоциду необхідно довести масштабність та потенційну катастрофічність наслідків для екосистеми. Суб'єктом екоциду може бути як фізична особа, так і представник держави чи організації. Складність доведення причинно-наслідкового зв'язку між діями та екологічними наслідками, особливо в умовах збройного конфлікту. Крім кримінальної відповідальності фізичних осіб, передбачається можливість притягнення держави-агресора до відповідальності за екоцид на міжнародному рівні. Законодавство України передбачає низку превентивних заходів для запобігання екоциду, включаючи посилений контроль за об'єктами підвищеної екологічної небезпеки. Екоцид може бути пов'язаний з іншими міжнародними злочинами, такими як військові злочини чи злочини проти людяності. Справи про екоцид підсудні вищим судовим інстанціям України, а також можуть розглядатися міжнародними судовими органами. Українське законодавство про екоцид враховує міжнародні правові норми та стандарти у сфері захисту довкілля під час збройних конфліктів.

³ Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 // База даних «Законодавство України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU77K02U> (дата звернення: 26.06.2024)

⁴ Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.06.2024)

Варто зазначити, що українське законодавство в цій сфері потребує вдосконалення, особливо в контексті воєнного стану. Зокрема, необхідно: розширити визначення екоциду, включивши до нього навмисне руйнування екосистем як метод ведення війни. Посилити відповідальність за екоцид, вчинений в умовах воєнного стану. Розробити механізми оцінки екологічної шкоди та відшкодування збитків, завданих екоцидом.

Загалом, правова характеристика екоциду як на міжнародному, так і на національному рівні потребує подальшого розвитку для ефективної протидії цьому злочину в сучасних умовах.

Екоцид в умовах воєнного стану має свої специфічні причини та умови, які сприяють його вчиненню. Розглянемо основні з них: знищення ресурсної бази противника (лісів, сільськогосподарських угідь, водних ресурсів), створення перешкод для пересування ворожих військ, позбавлення населення засобів до існування для підризу морального духу, недотримання міжнародних норм ведення війни, ігнорування Женевських конвенцій та інших міжнародних договорів, відсутність ефективних механізмів притягнення до відповідальності за екологічні злочини під час війни, використання екологічно небезпечних видів зброї, незаконна експлуатація природних ресурсів на окупованих територіях, знищення економічного потенціалу регіону через руйнування екосистем, неможливість проведення екологічного моніторингу в зоні бойових дій, поступова деградація екосистем на територіях, де тривають бойові дії, тощо.

Розуміння цих причин та умов є ключовим для розробки ефективних стратегій запобігання екоциду в умовах воєнного стану. Це вимагає комплексного підходу, який би враховував військові, правові, екологічні та соціальні аспекти проблеми.

Російсько-українська війна, яка розпочалася у 2014 році і значно загострилася у 2022 році, призвела до численних випадків екоциду на території України. Розглянемо основні приклади та їх наслідки: пошкодження очисних споруд у Маріуполі, що призвело до забруднення Азовського моря, забруднення річки Сіверський Донець через руйнування промислових об'єктів, ризик затоплення шахт на Донбасі, що може призвести до забруднення підземних вод, масштабні лісові пожежі в Луганській області внаслідок обстрілів, знищення заповідників та національних парків, зокрема в Чорнобильській зоні відчуження, руйнування степових екосистем через військові дії на півдні України, викиди токсичних речовин внаслідок ракетних ударів по промислових об'єктах, забруднення повітря через пожежі на нафтобазах (наприклад, у Васильківі),

пилове забруднення внаслідок руйнування будівель та інфраструктури, загибель тварин у зоопарках та заповідниках (зокрема, в Ясинуватському районі Донецької області), масова загибель птахів та риби внаслідок забруднення водойм, знищення рідкісних видів рослин через бойові дії у заповідних зонах, хімічне забруднення через розливи палива та мастил з пошкодженої військової техніки, забруднення важкими металами внаслідок використання боєприпасів, ризик радіоактивного забруднення через бойові дії в зоні відчуження Чорнобильської АЕС, пошкодження дамби Каховської ГЕС, що призвело до масштабного затоплення територій та руйнування земель, ризики, пов'язані з обстрілами Запорізької АЕС, загроза екосистемі Чорного моря через затоплення кораблів з небезпечними вантажами, руйнування морських заповідників, зокрема в районі острова Зміїний, забруднення земель через використання фосфорних бомб, неможливість обробки земель через замінування великих територій, деградація ґрунтів внаслідок інтенсивного використання важкої військової техніки, проблеми з утилізацією побутових відходів у зруйнованих містах, ризик зникнення деяких видів флори і фауни в регіонах активних бойових дій, порушення міграційних шляхів птахів та інших тварин, зміна ландшафтів та екосистем, що може мати довготривалий вплив на біорізноманіття.

Ці випадки екоциду мають катастрофічні наслідки для екології України та потребують негайного реагування як на національному, так і на міжнародному рівні. Необхідно проводити постійний моніторинг, документування та оцінку екологічної шкоди для розробки ефективних стратегій відновлення природного середовища після завершення конфлікту.

2. Міжнародний досвід протидії екоциду в умовах збройних конфліктів. Проблеми та перспективи притягнення до відповідальності за екоцид в умовах воєнного стану

Міжнародна спільнота накопичила певний досвід у сфері протидії екоциду під час збройних конфліктів. Розглянемо ключові аспекти цього досвіду, зокрема правові механізми: Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) визначає екоцид як воєнний злочин, Женевські конвенції та додаткові протоколи забороняють методи ведення війни, які завдають довготривалої шкоди довкіллю, Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD).

Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP) проводить оцінку екологічних наслідків конфліктів, Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) працює над посиленням захисту довкілля під час збройних конфліктів, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) здійснює моніторинг екологічної ситуації в зонах конфліктів⁵.

Практичні заходи: створення "зелених коридорів" для евакуації тварин з зон бойових дій (досвід Сирії), впровадження екологічно безпечних методів утилізації військових відходів (досвід НАТО), розробка систем раннього попередження про екологічні загрози в зонах конфлікту (досвід Іраку).

Документування та розслідування: використання супутникових знімків для оцінки екологічної шкоди (досвід конфлікту в Судані), створення спеціальних комісій з розслідування екологічних злочинів (досвід війни в Перській затоці), застосування технологій ДНК-аналізу для оцінки впливу на біорізноманіття (досвід В'єтнамської війни).

Відновлення екосистем: програми очищення територій від мін та невибухлих боєприпасів (досвід Камбоджі), відновлення лісів та водно-болотних угідь після конфліктів (досвід Балкан), реінтродукція видів тварин у постконфліктних зонах (досвід Мозамбіку).

Освіта та підготовка: включення екологічних аспектів у військову підготовку (досвід збройних сил США), проведення тренінгів для миротворців з питань екологічної безпеки (ініціатива ООН).

Міжнародне співробітництво: створення міжнародних фондів для фінансування екологічного відновлення (досвід Кувейту після війни в Перській затоці), обмін досвідом та технологіями з оцінки та ліквідації наслідків екоциду (програми НАТО), спільні наукові дослідження впливу конфліктів на екосистеми (проекти ЄС)

Превентивні заходи: розробка карт екологічно вразливих територій для планування військових операцій (досвід НАТО), створення буферних екологічних зон у прикордонних районах (досвід Еквадору та Перу), впровадження систем екологічного моніторингу в потенційних зонах конфлікту (досвід ОБСЄ),

Інновації та технології: використання дронів для моніторингу екологічної ситуації в небезпечних зонах (досвід Іраку), розробка екологічно безпечних боєприпасів та військової техніки (ініціативи

⁵ Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля : моногр. / авт. кол.; за заг. ред. М.О. Медведєвої. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. С 168.

США та ЄС), застосування штучного інтелекту для прогнозування екологічних наслідків конфліктів (нові дослідницькі проекти).

Залучення громадськості: створення мереж громадських екологічних спостерігачів у зонах конфлікту (досвід Колумбії), проведення міжнародних кампаній з підвищення обізнаності про екологічні наслідки війни (ініціативи екологічних НУО), залучення місцевих громад до процесів екологічного відновлення (досвід Шрі-Ланки).

Цей міжнародний досвід демонструє, що ефективна протидія екоциду в умовах збройних конфліктів вимагає комплексного підходу, який поєднує правові, технологічні, освітні та практичні заходи. Важливо адаптувати цей досвід до конкретних умов кожного конфлікту, враховуючи його специфіку та особливості місцевих екосистем.

Враховуючи специфіку російсько-української війни та особливості екологічної ситуації в Україні, можна запропонувати наступні заходи запобігання екоциду:

Правове регулювання: внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за екологічні злочини в умовах війни, розробка та прийняття спеціального закону про захист довкілля під час збройних конфліктів, ратифікація додаткових міжнародних угод щодо захисту природного середовища у воєнний час.

Моніторинг та оцінка: вдосконалення національної системи екологічного моніторингу з використанням супутникових технологій та дронів, розробка методики оцінки екологічної шкоди, завданої внаслідок бойових дій, формування бази даних екологічно небезпечних об'єктів у зоні потенційного конфлікту.

Превентивні заходи: розробка планів евакуації тварин з зоопарків та заповідників у разі загрози, створення резервних сховищ для зразків рідкісних видів флори і фауни, укріплення та додатковий захист об'єктів критичної інфраструктури (АЕС, ГЕС, хімічні заводи).

Підготовка фахівців: включення курсів з екологічної безпеки у програму підготовки військовослужбовців, навчання спеціалістів з оцінки та ліквідації наслідків екологічних катастроф воєнного характеру, проведення регулярних навчань з реагування на екологічні надзвичайні ситуації в умовах конфлікту.

Залучення міжнародних експертів для оцінки екологічних ризиків та розробки превентивних заходів, участь у міжнародних програмах з обміну досвідом щодо захисту довкілля під час конфліктів, створення спільних моніторингових місій з країнами-партнерами у прикордонних регіонах.

Серед технологічних рішень: впровадження систем раннього попередження про екологічні загрози на стратегічних об'єктах, розробка та застосування екологічно безпечних технологій у оборонній промисловості, створення мережі автоматизованих станцій моніторингу якості повітря та води у зонах потенційного конфлікту.

Інформаційна політика: проведення інформаційних кампаній щодо екологічних ризиків війни та методів їх мінімізації, створення спеціалізованого інформаційного порталу з питань екологічної безпеки в умовах конфлікту, розробка системи оповіщення населення про екологічні загрози воєнного характеру.

Захист критично важливих екосистем: створення спеціальних планів захисту національних парків та заповідників, розробка заходів зі збереження водно-болотних угідь міжнародного значення. впровадження додаткових механізмів охорони лісів у прикордонних регіонах.

Ресурсне забезпечення: створення резервного фонду для фінансування заходів з ліквідації наслідків екоциду, формування запасів необхідного обладнання та матеріалів для швидкого реагування на екологічні катастрофи, забезпечення екологічних підрозділів сучасними засобами захисту та спеціальною технікою.

Проведення комплексних досліджень впливу військових дій на екосистеми України, зокрема розробка інноваційних методів відновлення порушених екосистем. Створення прогнозних моделей поширення забруднень у разі пошкодження небезпечних об'єктів.

Залучення громадськості: створення мережі громадських екологічних інспекторів, підтримка волонтерських ініціатив з охорони довкілля в зонах підвищеного ризику, проведення регулярних навчань населення щодо дій при екологічних загрозах воєнного характеру.

Міжвідомча координація: створення спеціального координаційного центру з питань екологічної безпеки при РНБО України, розробка чітких протоколів взаємодії між військовими, екологічними та рятувальними службами, впровадження системи швидкого обміну інформацією про екологічні загрози між різними відомствами.

Ці заходи мають бути реалізовані комплексно та системно, з урахуванням специфіки кожного регіону України та потенційних сценаріїв розвитку конфлікту. Їх впровадження дозволить значно знизити ризики екоциду та мінімізувати негативний вплив військових дій на довкілля України.

Проте, на сьогодні, притягнення до кримінальної відповідальності за екоцид в умовах воєнного стану в Україні пов'язане з низкою серйозних проблем:

- Збір доказів: ведення бойових дій значно ускладнює збір доказів щодо конкретних випадків екоциду. Території, де відбуваються атаки, часто є недоступними або небезпечними для проведення розслідувань.

- міжнародна співпраця: Ефективне розслідування та переслідування злочинів, пов'язаних з екоцидом, потребує тісної міжнародної співпраці. Однак, в умовах воєнного конфлікту, така співпраця може бути ускладненою.

- пріоритети під час війни: Зважаючи на надзвичайний характер воєнного стану, притягнення до відповідальності за екоцид може не бути першочерговим завданням для правоохоронних органів та судової системи України.

На нашу думку слід виокремити кілька ключових напрямків для вдосконалення українського законодавства щодо ефективнішого переслідування злочинів, пов'язаних з екоцидом: чітке визначення злочину екоциду в законодавстві. Необхідно законодавчо закріпити склад цього злочину, його ознаки та диференціацію від інших екологічних злочинів. Посилення покарань за екоцид. Встановлення більш суворих санкцій, в тому числі кримінальної відповідальності, для стримування потенційних злочинців. Розширення переліку діянь, що визнаються екоцидом. Законодавство має охоплювати не лише навмисне, а й необережне заподіяння масштабної екологічної шкоди. Спрощення процедури збору та отримання доказової бази. Наприклад, надання правоохоронним органам ширших повноважень щодо проведення екологічних експертиз та моніторингу. Забезпечення міжнародної правової допомоги та співпраці. Законодавче врегулювання механізмів взаємодії з міжнародними судовими інстанціями у справах про екоцид. Посилення громадського контролю та участі. Забезпечення доступу громадськості до інформації про екологічні правопорушення та можливості подання заяв.

Комплексний підхід до вдосконалення законодавства дозволить підвищити ефективність переслідування злочинів, пов'язаних з екоцидом, в Україні.

ВИСНОВКИ

Концепція екоциду пройшла значний шлях розвитку від теоретичної ідеї до потенційного міжнародного злочину. Хоча прямих судових прецедентів ще немає, спостерігається тенденція до

посилення уваги до екологічних злочинів у міжнародному праві. Зростає розуміння глобальної спільноти щодо необхідності криміналізації масштабних екологічних злочинів. Ініціативи, такі як кампанія "Stop Ecoside", демонструють суспільний запит на визнання екоциду міжнародним злочином.

Існуючі міжнародні суди та трибунали поки не мають прямої юрисдикції щодо екоциду. Однак, ряд справ у міжнародних судах створив підґрунтя для подальшого розвитку правових механізмів у цій сфері.

Деякі країни вже включили екоцид до своїх національних законодавств, що може слугувати моделлю для міжнародного права. Екоцид знаходиться на перетині екологічного права, міжнародного кримінального права та прав людини, що вимагає комплексного підходу до його розгляду.

Визначення екоциду та встановлення критеріїв відповідальності залишаються складними завданнями, які потребують подальшого опрацювання.

Неурядові організації та громадянське суспільство відіграють ключову роль у просуванні концепції екоциду та документуванні відповідних злочинів.

Екоцид тісно пов'язаний з глобальними проблемами, такими як зміна клімату, втрата біорізноманіття та збройні конфлікти, що підкреслює його актуальність.

Визнання екоциду міжнародним злочином може мати значний превентивний ефект, стримуючи потенційних злочинців та заохочуючи більш відповідальну екологічну поведінку. Очікується, що питання екоциду набуватиме все більшого значення в міжнародному праві та дипломатії, особливо в контексті зростаючих екологічних загроз.

Тема екоциду потребує подальших наукових досліджень, особливо щодо його правової кваліфікації, механізмів розслідування та судового переслідування.

Розвиток концепції екоциду підкреслює колективну відповідальність міжнародної спільноти за захист глобального довкілля та забезпечення екологічної безпеки для майбутніх поколінь.

Ці висновки демонструють, що хоча концепція екоциду ще перебуває на стадії формування в міжнародному праві, вона має значний потенціал для посилення глобальних механізмів захисту довкілля та забезпечення екологічної справедливості. Подальший розвиток цієї концепції може стати ключовим елементом у

формуванні більш стійкого та екологічно відповідального світового порядку.

АНОТАЦІЯ

Дана робота присвячена дослідженню кримінологічної характеристики екоциду в умовах воєнного стану в Україні та розробці ефективних заходів його запобігання. У дослідженні розглядаються правові та кримінологічні аспекти екоциду, аналізуються його причини та наслідки в контексті військових дій. Особлива увага приділяється специфіці екологічних злочинів в умовах війни, їх впливу на навколишнє середовище та населення України. На основі аналізу міжнародного досвіду та національного законодавства пропонуються комплексні заходи щодо запобігання екоциду, включаючи вдосконалення правової бази, посилення міжнародного співробітництва та впровадження інноваційних методів моніторингу та захисту довкілля. Результати дослідження можуть бути використані для розробки державної політики у сфері екологічної безпеки та кримінального правосуддя в умовах воєнного стану.

Література

1. Буткевич О. В. Екоцид // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. – К: Знання України, 2004 – Т. 1 – 760с.
2. Качурінер В. Л. Вплив збройних конфліктів на стан екологічної безпеки та навколишнє середовище / В. Л. Качурінер // Альманах міжнародного права. – 2022, № 28. – С. 52-59. DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2022.28.06>
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 26.06.2024).
4. Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище від 18.05.1977 // База даних «Законодавство України». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU77K02U> (дата звернення: 26.06.2024).
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.06.2024).

6. Міжнародний захист права людини на здоров'я та безпечне довкілля : моногр. / авт. кол.; за заг. ред. М.О. Медведєвої. Київ : Видавничий дім «Вініченко», 2023. 260 с.

7. Мовчазні жертви: воєнні злочини проти довкілля. *Юридична газета* URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/movchazni-zhertvi-voenni-zlochini-proti-dovkillya.html> (дата звернення: 19.06.2024)

8. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25 червня 1991 року. // База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 19.06.2024 року).

9. Bothe, M., Bruch, C., Diamond, J., & Jensen, D. (2020). International law protecting the environment during armed conflict: gaps and opportunities. *International Review of the Red Cross*, 92(879), 569-592.

10. Sjöstedt, B. The Role of Multilateral Environmental Agreements in Armed Conflict: 'Green-keeping' in Virunga Park. Applying the UNESCO World Heritage Convention in the Democratic Republic of Congo. *Nordic Journal of International Law*, 89(2), 2020, 177-208.

Інформація про авторів:

Григорєцька Ірина Ігорівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права,
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна

Кострицький Ігор Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного
та господарського права
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна

Пашенко Олександр Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового,
земельного та господарського права
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, м. Одеса, 65000, Україна